

Fafiński, Łukasz Paweł

Sprawozdanie z sesji naukowej - "Zwrot ku Europie. Historiografia Prus Wschodnich i Zachodnich w polsko-niemieckim dialogu"

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 307-309

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Łukasz P. Fafiński

Sprawozdanie z sesji naukowej – „Zwrot ku Europie. Historiografia Prus Wschodnich i Zachodnich w polsko-niemieckim dialogu”

W Olsztynie 6–10 września 2006 r. odbyła się polsko-niemiecka sesja naukowa pt. „Zwrot ku Europie. Historiografia Prus Wschodnich i Zachodnich w polsko-niemieckim dialogu” (Rückbesinnung auf Europa. Historiographie Ost- und Westpreußens im deutsch-polnischen Dialog). Konferencję zorganizowano z okazji 150-lecia Stowarzyszenia Historycznego Warmii. Jej głównym celem było przezwyciężenie ograniczonego, nacjonalistycznego spojrzenia na historię tego regionu oraz ukazanie jego wewnętrznego zróżnicowania – narodowego, etnicznego, jak i wyznaniowego.

Uczestnicy podkreślali w wystąpieniach rolę Prus Wschodnich jako regionu pogranicza, zastanawiali się także nad kwestią roli tego regionu w jednoczącej się Europie.

Organizatorami sesji byli: Historischer Verein für Ermland, Historische Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung, Wspólnota Kulturowa Borussia, Muzeum Warmii i Mazur, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Olsztynie oraz Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Spotkanie podzielono na cztery części, stanowiące integralne bloki tematyczne. Pierwszą część zatytułowaną „Historiozofia” prowadził dr Jan Gancewski. Po krótkim wystąpieniu dziekana Wydziału Humanistycznego prof. dr. hab. Norberta Kasparka, zajęto się problematyką historiografii polskiej i niemieckiej regionu. Tu wyjątkowo interesujący referat przedstawił dr. Hans-Jürgen Bömelburg z Lüneburga pt. „Nowoczesna historiografia Prus Wschodnich i Zachodnich jako historia regionu w Europie Środkowo-Wschodniej – szanse i zagrożenia w Europie narodów”, w którym konfrontował temat sesji z potrzebami i realiami współczesnej, jednoczącej się Europy. W dalszej części tego bloku prof. Robert Traba przybliżył kwestie wyznaniowe w kontekście etnicznym Prus Wschodnich w referacie zatytułowanym „Wyznania i tożsamości narodowe”. Wystąpienie to dało nowy ogłód na perspektywę rozwoju badań historycznych pogranicza polsko-niemieckiego. Według autora to właśnie historycy, opisując procesy świadomości narodowej i ich rolę, często odwoływali się do dawnych mitów i symboli, zwłaszcza do wyznania. Stąd R. Traba postawił pytanie: Co z tego wynika dla historii Warmii XIX i pierwszej połowy XX w.? Otóż wyznanie religijne i odrębność narodowa wpłynęły na samoidentyfikację społeczności Warmii. Kościół i wyznanie sprzyjało rozwojowi nowoczesnej struktury tego społeczeństwa. Warmia pod względem etnicznym była podzielona na dwie części: południową polską, gdzie rozpowszechnione było wyznanie katolickie i północną, umownie nazwaną niemiecką. Referent w rozwoju Warmii wyróżnił trzy okresy. Pierwszy – 1871–1890 (modernizacja społeczna, rozwój ekonomiczny i kulturkampf jako czynnik modernizacyjny), drugi – 1890–1908 (rozwój organizacji społecznych, narodowych), trzeci – do pierwszej wojny światowej (liberalizacja życia, zaostrzenie kontrowersji narodowych). W tych trzech okresach następowało przeplatanie się wyznania i identyfikacji narodowej, które zilustrował

na czterech przykładach. I tak pierwszy określili słowami: *modernizacja – naród – nazizm* i tu omówił sylwetkę ks. Georga Materna jako najbardziej charakterystyczną dla tego przykładu. Jako drugi przykład podał *przebudzenie narodowe na Warmii lub konstruowanie nowoczesnego narodu* – egzemplifikacją tego jest postać ks. Walentego Barczewskiego. Czwarty przykład to *niemiecka konwersja na polskość* i tu R. Traba omówił sylwetkę Eugeniusza Bucholza. Czwarty przykład to konwersje narodowe Polaków na niemieckość po 1945 r. Ilustracją dla tego przykładu była analiza socjologiczna społeczności zamieszkującej wieś Purda Wielka. Okazało się, że to właśnie z tej wsi, w której w plebiscycie w 1920 r. około 200 osób oddało głosy za Polską, do Niemiec wyjechało najwięcej Warmiaków. Traba skonkludował zatem, że sztywne ramy dzielenia na to, co polskie i niemieckie nie wytrzymują konfrontacji z rzeczywistością. I tak właśnie było w Purdzie – to nie była ta Polska, na którą miejscowi czekali. Owe cztery przykłady zostały omówione jako ilustracja egzemplarycznego przenikania się i wzajemnego oddziaływania wyznania narodu, tożsamości zbiorowej, która podlega ciąglemu budowaniu, tworzeniu.

Prof. dr hab. Janusz Jasiński przedstawił poglądy historyków XIX-wiecznych na tożsamość warmińską (Historycy warmińscy w drugiej połowie XIX w. o dawnej tożsamości warmińskiej). Skupił się na trzech sylwetkach. Najpierw omówił znaną nie tylko historykom postać pierwszego prezesa Warmińskiego Towarzystwa Historycznego Antona Eichhorna, następnie ks. Franza Hipplera, który – według profesora – jest symbolem nauki polskiej oraz Karola Sieniawskiego, syna powstańca z 1863 r., członka Towarzystwa Warmińskiego i – jak podkreślił autor – zwłaszcza Polaka. Prof. Jasiński szczegółowo poddał analizie postawę i stosunek wymienionych osób do tego, co możemy określić jako polskie i niemieckie. Eichhorn zawsze czuł się Warmiakiem, podkreślał niemieckość Warmii, choć dostrzegał proces polonizacyjny tej ziemi. Hippler również zwracał uwagę na aspekt niemieckości, eksponując zwłaszcza okres krzyżacki. Natomiast Sieniawski jako pierwszy dostrzegł ludność staropruską i jako pierwszy posłużył się pojęciem „polska Warmia”. Ten ciekawy, drobiazgowy wykład z licznymi wątkami pobocznymi, ze względu na czas musiał zostać okrojony.

Tego samego dnia, w ramach programu sesji, otwarto na zamku olsztyńskim wystawę „Widoki z Warmii – Ferdynand von Quast i początki konserwatorstwa zabytków w Prusach i na Warmii”.

W drugim dniu spotkania omówiono cztery wschodniopruskie stowarzyszenia historyczne: Kopernikowskie Stowarzyszenie Nauki i Sztuki w Toruniu, Warmińskie Towarzystwo Historyczne, Litewskie Stowarzyszenie Literackie oraz Literackie Stowarzyszenie Masovia. Tę część sesji prowadził prof. dr Bernhart Jähnig z Uniwersytetu Humboldta w Berlinie. Ważnym w dziejach Warmii wydarzeniem było powołanie Warmińskiego Towarzystwa Historycznego. Ten temat obszernie przedstawił dr Mario Glauert. W Niemczech w XIX w. powstało około 260 stowarzyszeń historycznych. Początkowo zajmowały się one historią lokalną. Ich powstanie inicjowały raczej osoby prywatne, choć powołał krąg osób działających w stowarzyszeniach rozrastał się i tworzyli go zwłaszcza historycy, archiwiści, nauczyciele historii i pasjonaci. W 1856 r. w Braniewie powstało Warmińskie Towarzystwo Historyczne. Na początku tworzyła je niewielka grupa, która sprecyzowała w protokole ze spotkania założycielskiego cel tego stowarzyszenia: „badanie historii i zabytków Warmii”. Później pracowano nad statutem, którego ostateczny kształt przypieczętował swym błogosławieństwem honorowy członek Towarzystwa bp Józef A. Geritz. Do głównych założeń należała budowa bibliotek, wydawanie roczników naukowych, opracowań, prezentowanie postawy otwartej na sprawy polskie i niemieckie, pozyskiwanie członków (zwłaszcza wspierających finansowo). W 1857 r. dzięki aktywnej działalności członków-założycieli do Towarzystwa zgłosiło się około 300 nowych osób, w większości byli to duchowni. W 1858 r. wydano pierwszy numer „Zeit-

schrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”. Do 1945 r. ukazało się 85 zeszytów. W latach późniejszych Towarzystwo poszerzyło swój krąg zainteresowań o badania etnograficzne, a nawet ekonomiczne. Podejmowano próby gromadzenia map katastralnych, ale z braku zainteresowania, pomysły ów upadły. Po pierwszej wojnie światowej starano się zreformować spotkania zarządu Towarzystwa, ponieważ liczba członków systematycznie malała. W 1926 r. było ich około 650, ale zmienił się udział procentowy grup tworzących to grono. W momencie założenia Towarzystwo składało się w 70% z osób duchownych, a od 1900 r. udział procentowy przedstawicieli kleru systematycznie spadał. W 1940 r. zarząd gromadził się już nieregularnie. W 1953 r. Towarzystwo liczyło 320 członków, w 1955 r. ustanowiono nowy statut, uwzględniający badanie historii Kościoła w Prusach.

W ramach dyskusji nawiązano do Kopernikowskiego Stowarzyszenia Nauki i Sztuki w Toruniu, rozważając zasadność istniejących i licznych opracowań poświęconych usytuowaniu grobu Kopernika, który po ostatnich badaniach jednoznacznie umieszczono we Fromborku. Zastanawiano się przy tym, jak tę informację wykorzystał Toruń do zbudowania pozycji miasta Kopernikańskiego.

Po przerwie, w ramach bloku „Historia”, podjęto dyskusję, najobszerniejszą pod względem materiału faktograficznego, poświęconą zagadnieniom stricte historycznym. Prowadził ją dr Hans-Jürgen Karp z Marburga. Tu na pierwszy plan wybiło się wystąpienie Michaela Hirschfelda z Vechty pt. „Wybory biskupów a problem narodowościowy od kulturkampfu do pierwszej wojny światowej. Centralne pole konfliktu między państwem a kościołem katolickim w diecezjach warmińskiej i chełmińskiej”. Autor oparł swój referat na dogłębnej i drobiazgowej kwerendzie bibliotecznej w niemieckich archiwach państwowych. Spowodował także żywą dyskusję uczestników sesji, zarówno polskich, jak i niemieckich. Dr Christa Stache z Berlina przybliżyła działalność ewangelickiego Związku Gustawa-Adolfa na Mazurach i Warmii. Następnie wystąpił ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z referatem „Z prozopografii kleru warmińskiego w latach 1933–1945”, który także wywołał ożywioną dyskusję, szczególnie w kwestii współpracy niektórych profesorów z Akademią Braniewskiej z reżimem nazistowskim. Dzień zamknęło wystąpienie ks. prof. dr. hab. Alojzego Szorca, który przybliżył współpracę polsko-niemiecką w dziedzinie edycji źródeł, a także przedstawił stojące przed uczonymi wyzwania w tym zakresie.

Ostatni blok zatytułowano „Kultura pamięci”, przewodniczył prof. Robert Traba. Poruszono tu zagadnienia losów Warmiaków w Niemczech (mgr Karolina Lang z Kassel), integracji Warmiaków w Niemczech (referat dr. Reinharda Goltza z Bremy „Ach, niemieckim też władacie – doświadczenia obcości językowej oraz integracja wschodniopruskich uciekinierów w Niemczech północnych po drugiej wojnie światowej”) oraz problem wielokulturowości Warmii i Mazur (prof. Wojciech Łukowski z Warszawy).

Sesję zakończyła dyskusja prowadzona przez ks. bp. dr. Jacka Jezierskiego o elementach łączących i dzielących Niemców i Polaków w kontekście Prus Wschodnich. W jej toku pojawiło się wiele interesujących głosów zarówno ze strony uczestniczących w sesji naukowców, jak i mieszkańców regionu. Warto, by treści te, łącznie z głosami w dyskusji, znalazły się w wydaniu książkowym.